

A MAGYARORSZÁGI OBSZERVÁNSOK RENDI KRÓNIKÁJÁNAK SZERZŐI ÉS FORRÁSAI

A XIII. században alapított koldulórendek, a dominikánusok, a ferencesek, az ágostonrendiek és a karmeliták munkássága nem kisebb fordulatot hozott az irodalomtörténetírásban, mint a művelődés más területein. A Jeromos egyházatya *De viris illustribus*-ával meginduló össz-keresztény írói katalógusok láncolata megszakad; Joannes Trithemius *Liber de scriptoribus ecclesiasticis* c. munkája (1494) új sorozat kezdete: a szerző régi forrásokon kívül főleg rendtörténetekre támaszkodott (a karmelitákét maga írta meg), munkássága a német írók katalógusába torkollott, mellyel egyedül az a célja már, hogy a német irodalmi kultúrát megvédje az olaszok megvető lenézésével szemben.¹ Eredetileg karmelita volt és gazdag rendtörténeti anyagra támaszkodott az angol Joannes Baleus (John Bale), aki a kontinens második nemzeti irodalmi lexikonát adta ki 1548-ban Weselben, ill. 1557–59-ben Bazelban. Nemzeti büszkeségben — és legendaköltésben — nincsen hiány nála: szemrebbenés nélkül állította, hogy a britek mindjárt a vízözön után vándoroltak szigetükre, támadta Polydorus Vergiliust, az angol történelem első humanista feldolgozóját, általában az olaszokat, s minthogy protestáns volt (Bazelba exulánsként érkezett), azt is szentül vallotta, hogy Britanniát nem a pápák, hanem a héberék és a görögök, az apostolok és a szentatyák térítették keresztény hitre.²

A németeknél és az angoloknál célhoz ért fejlődési tendenciák Magyarországon is érvényesültek: az új rendek még a XIII. század folyamán meggyökereztek, kialakult iskolázásuk, kiépült a tartományi és a központi irányítás, amely a tudományos műveltségre sokat adó szervezetek szellemi tevékenységét szabályozta, és munkájuk eredményeit az elkallódástól megmenteni igyekezett; nem hiányzott a „nemzeti” szellem sem, amely angol és német földön a rendi írók katalógusait reprezentatív nemzeti irodalomtörténetekké növelte. Befejezéshez azonban — mármint nemzeti írói névjegyzék megszerkesztéséig — a fejlődés a XVIII. századig nem jutott el, s ma a rosszabb esetben a rendek egyetemes literatúratörténetéből, a jobbikban a magyarországi rendtartományok történetének középkorban fogalmazott első feldolgozá-

¹ Az új korszakról: Paul LEHMANN: *Literaturgeschichte im Mittelalter*, legújabban tanulmányainak *Erforschung des Mittelalters* c. alatt kiadott kötetében (I. Stuttgart 1959. 82–113). — Joannes Trithemius egyházi írókat tartalmazó katalógusát az 1531-i kiadásban használtam. (*Catalogvs scriptorum ecclesiasticorum, siue illustrium virorum*); utóljára Ioa. Albertus FABRICIUS *Bibliotheca ecclesiastica*-jában (Hamburgi 1718) jelent meg. Trithemiusról: P. LEHMANN: *Merkwürdigkeiten des Abtes Trithemius*. München 1961. A német írói katalógus céljáról Trithemiusnak és Jakob Wimphelingnek a kötetben kiadott levelei beszélnek világosan. Az olaszok vádjai elleni védekezés egyik érve a németek jámbor egyszerűségének és erkölcsös életének hangoztatása.

² *Illustrium Maioris Britanniae scriptorum... summarium*. Gippeswici [Wesel] 1548; *Scriptorum illustrium Maioris Brytannie, quam nunc Angliam et Scotiam uocant, Catalogus*, Basileae 1557. a második rész 1559-ben jelent meg. Svájci kapcsolataihoz: Manfred Edwin WELTI: *Der Basler Buchdruck und Britannien*. Basel 1964. 203–14. A mű második kötetének ajánlása Paulus Scalichiusnak szól.

saiból kell megállapítanunk, hogy az egyes rendek keretében és országosan voltaképpen meddig is jutott.

A magyar középkorból három megszövegezett rendtörténet ismeretes. Irodalomtörténeti adatot mindhárom megőrzött; irodalomtörténetírás történetébe tartozott kettő. Az igen művelt karthauziak Lócse mellett fekvő menedékkői kolostorának története csak könyvekről és könyvmásoló szerzetesekről referál, írókról nem;³ már szerzőket, műveket és írói méltatásokat is tartalmaz az obszerváns ferencesek rendi krónikája valamint a pálos Gyöngyösi Gergely *Vitae fratrum ordinis fratrum heremitarum Sancti Pauli primi heremite* c. műve. Az utóbbit Mályusz Elemér oly alaposan feldolgozta, hogy a literatúratörténet kutatójának egyetlen feladatul a szakjába vágó anyag rendszerezése maradt.⁴ Karácsonyi János óta alig foglalkoztak viszont az obszervánsok középkori eredetű rendtörténetével: emiatt kell alapkérdéseket tisztázó filológiai munkát végeznie annak, aki az irodalomtörténetírás történetébe tartozó adatait feldolgozni kívánja. Az alábbi tanulmány azzal a céllal készült, hogy a hozzájuk vezető út járhatóbbá váljék.

A Cronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae c. iratot⁵ az a szerzet vallotta magáénak, amely — mint a stigmatizált szent Ferenc követője — a többi rendnél tökéletesebbnek tartotta magát;⁶ a franciskánusokon belül közelebről azé az ágazaté és

³ Kiadta: WAGNER Károly: *Analecta Scepusia II. Viennae 1774.* 69—79. DEDEK CRESCENS Lajos (A karthausiak Magyarországon. Bp. 1889. 244.) írja, hogy „az országos levéltár kincstári osztályában, *Acta Ecclesiastica Camaldulensium* 6—10 csomagban, található egy egyszerű XVIII. századi másolata, mely három folio íven csak 1463-ig terjed és sokban különbözik Wagner másolatától.”

⁴ MÁLYUSZ Elemér: A pálos-rend és a devotio moderna. Budapesti Szemle 1944. 266. k. 95—100.; uő: A pálosrend a középkor végén. Egyháztörténet 1945. 1—53.; uő: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 1971. 257—74.

⁵ KARÁCSONYI János: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig II. köt. Bp. 1924. 573—78. Kiadása: TOLDY Ferenc: *Analecta monumentorum Hungariae historica.* Pestini é. n. 213—315. (hibás lapszámozással: 272-re 283 következik). Teljes címe: *Blasii de Zalka et continuatorum eius cronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae.* Kézirata a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban (SZENTIVÁNYI Róbert: *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyányanae.* ed. 4. Szeged 1958. No. 380.) E. FERENDŽIN a rendtörténet huszita bibliával foglalkozó passzusát gyöngyösi kéziratból adta ki (*Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici.* Starine 1890. 17—19.). Vö. Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. II. köt. Bp. 1904. 254. — HORVÁTH Richárd írja (Laskai Osvát. Bp. 1932. 50.), hogy Wild Endre Aradon felfedezett egy kéziratot, ami ugyancsak az obszervánsok rendi krónikáját tartalmazza az 1313—1533 közötti évekből. — Cserőgyi Benedek (*Benedictus Cserwgy*) másolatában az 1504-ig terjedő rész maradt meg. A kézirat ma a müncheni Staatsbibliothek-ban 9071 sz. alatt. Vö. CSONTOSI János, MKsz 1880. 62.; 1882. 217; magyar szövegei: *Nyelvőr* 1895. 416—19. A kódexszel legrészletesebben KARÁCSONYI János foglalkozott (i. m. I. köt. 418; II. köt. 579.). — A rendi krónika 1510—1533 közötti része Nádasdi Bálint kódexében található, aki 1546-tól Báthory András udvari papja volt, 1550-től Párizsban tanult. A kézirat a gyöngyösi ferencesek könyvtárában volt, legalaposabban ALSZEGHY Zolt írta le (EPhK 1935. 36—37.). KARÁCSONYI János kiadta belőle az 1514-i parasztháborúval foglalkozó sorokat (TT 1891. 340.). Megvan persze Toldy kiadásában is (286.). — Szükséges megjegyezni, hogy mikor a kódexek leirói 1501-ről (KARÁCSONYI: i. m. II. köt. 573.), 1503-ról (Timár Kálmán, MKsz 1910. 141.; HORVÁTH Richárd: i. m. 27.), 1504-ről (KARÁCSONYI: i. m. II. köt. 579.) és 1510-ről (uo. II. köt. 573.) beszélnek, valamennyien arra a részre gondolnak, amelyben Nyári Balázs 1510-i halála az utolsó mondat, és amely után Toldy kiadásában *Pro ampliori notitia Dictorum* címmel új szerzőtől származó és 1533-mal, a gyulai tartományi káptalannal záródó rész következik (254—302.).

⁶ A magyarországi obszervánsok rendi krónikája (TOLDY: id. kiad. 218.) és Arnoldus de Serano: *Chronica XXIV generalium Ordinis Minorum* c. művében (*Analecta Franciscana III*), amely a magyarországi irat elejének szó szerinti forrása:

tartományé, mely a szegénységet a legszigorúbban értelmezte; úgy hitte, hogy az egész közép-korvégi belső reformmozgalom az ő megalakulásánál keltezendő,⁷ és hazai történetének legjobb félszázada során közel sodródott a köznemesség nemzeti ideológiájához.⁸ A krónikát általában négy részre osztják, és három író művének tekintik. Megkezdésének érdeme Szalkai Balázsé, a bosnyák provincia tizenegyedik vicarius generalisáé;⁹ a folytatást két írónak tulajdonítják: egyikük 1510-ig írta volna meg rendjének történetét, a másik 1533-mal, a gyulai tartományi káptalan eseményeivel zárta részletét. A további bejegyzések a rendtartomány gyűléseinek és főnökeinek puszta listájánál nem tartalmaznak többet, és emiatt írói teljesítménynek, főként egyetlen író művének nem tekinthetők.

A történeti anyagot Szalkai Balázs valószínűleg a rendtartomány kiváltságos voltának tudatában kezdte összeírni. E meggyőződésnek van bizonyos reális alapja. A Dunától délre, meglehetősen nehéz körülmények között működő ferencesek a rendben igen nagyra becsült missziós munkát végeztek, s az egész Európára kiterjedő szervezet a legjobb erőket küldte erre a területre. A tartomány közvetlenül az egyetemes rendfőnök alá tartozott, aki maga nevezte ki élére helytartóját, a vicariust. A provincia főnökének a szokásostól (minister provincialis) eltérő, az Olaszországból kiinduló obszerváns ágazatával viszont megegyező elnevezése keltette azt a hitet a bosnyák és — később — a magyar ferencesekben, hogy a rend szigorú ága az ő tartományukból ered. Igazolására 1500 táján egy elég naiv történetet szolgáltat: azt állították, hogy egy 30 évig Boszniában élő olasz franciskánus visszatért hazájába, Sienába, felvette a a rendbe Sienai Bernardint, majd pedig Kapisztrán Jánost, akik aztán az obszerváns irányzatot diadalra juttatták. Az olaszok tudtak erről a véleményről, és persze cáfolták.¹⁰

A Balkánon működő ferencesek Magyarország iránti szimpátiáját az a körülmény magyarázza, hogy a rend az „eretnekek” és görögkeletiek térítésével az Anjouk balkáni politikáját szolgálta. A missziós tevékenység e politikai vonatkozásával függ össze, hogy igen korán kolostort kaptak Magyarországon (Diakovár, 1347–55 között), s itt a XV. század közepére annyira

Analecta Franciscana III. 482.

Et attende, lector, in hoc magnam excellentiam huius Religionis. Sicut enim caput eius, beatus Franciscus, fuit Christo vita, mundi abiectione et carnis crucifixione conformis, sic sua Religio Ecclesiae Christi sponsae, fuit similis super omnes religiones in prosperis et adversis.

Toldy 218.

Attende lector in hoc magnam excellentiam ordinis, sicut enim caput eius beatus Franciscus fuit Christo in mundi abiectione et carnis cruciatione conformis in hac vita, ita sua religio sanctae ecclesiae sponsae Christi, fuit similis super omnes religiones. In prosperis et adversis...

A magyar obszerváns krónika egyetemes rendtörténeti része másutt is ilyen mértékben esik egybe említett forrásával. Az átvételről még részletesebben lesz szó.

⁷ A bosnyák rendtartományból kivált magyarországi obszerváns ferencesek úgy gondolták, hogy az első szigorított provincia a boszniai volt, melyet Gerardus Oddolis minister generalis 1339-ben alapított (TOLDY: id. kiad. 230.: Generalis... transeundo in Hungariam primam Vicariam observantiae Minorum in Regno Boznae inicituit... tunc sola vicaria Boznae sic Observantia minorum nominabatur, uo. 236.).

⁸ E vonatkozásokról legújabban: SZÜCS Jenő: Nép és nemzet a középkor végén. Valóság 1972. VI. 20–23.

⁹ A rendtartomány története szerint 1420-ban Diakováron választották meg vicariusnak; utódát, Joannes de Korsulát 1433-ban. (TOLDY: id. kiad. 238–39., KARÁCSONYI János: i. m. I. köt. 316.; II. köt. 36., 132.)

¹⁰ A magyarországi krónika szerint a Boszniából hazatérő olasz szerzetesek indították el a reformmozgalmat: de quibus quidam devotissimus frater, qui XXX. annis in Vicaria Boznae laboraverat, ... ad suam patriam Senensen remeavit, és később őhozzá csatlakozott Bernardinus de Senis (uo. 236). Az olasz obszervánsok tudtak e nézetről; történetírójuk, Bernardinus Aquilanus nem értett vele egyet: patet non esse verum, quod quidam asserunt, scilicet quod observantia nostrae familiae a vicaria Bosnae sumpsit exordium. Nam exordium fuit... mediante fratre Paulutio, favente domino Fulginensi (Chronica fratrum minorum observantiae, ed. Leonardus Lemmens, Romae 1902. 11).

megszaporodott a számuk, hogy 1448-ban különváltak a bosnyák rendtartománytól. Az obszerváns fegyelmet még a bosnyák korszak hetedik vicarius, Bartholomaeus de Alverna (1367—1407) honosította meg közöttük.¹¹ A reformmozgalom iránt életkörülményeik és rendkormányzati helyzetük tette őket fogékonnyá; vezéreszméi nem annyira belső megújódásra serkentették a szerzetesi közösséget, hanem inkább lehetőséget adtak, hogy tényleges állapotukat fogalmazzák meg az Európa-szerte időszérű törekvések összefüggésében. Ez segítette őket abban is, hogy helyzetüket az isteni kiválasztottság jeleként értelmezzék, és később elszántan küzdjenek felfogásuk terjesztéséért.¹²

Szalkai Balázs, akinek neve alatt nemritkán a magyarországi obszerváns provincia egész történetét is emlegetni szokták, csupán a bosnyák vicariusok listáját állította össze, és hagyta hátra az ozorai zárdában. A krónikában említett „könyv” a szűkszavú jegyzéken kívül rendi iratokat tartalmazhatott még; egészen biztosan a rend legfontosabb okleveleit vagy inkább ezek másolatait.¹³ Szalkai utódai közül még ebben a kódexben találta meg az első folytató Joannes de Korsula (1433—35), Jacobus de Marchia (1435—37) és Vajai János (Joannes de Hungaria sive de Vaya, 1439—44) nevét, vagyis azokat a vicariusokét, akik közvetlenül a bosnyák és a magyar rendtartomány szétválása előtt vezették az obszervánsokat.¹⁴

Szalkai hagyatékát azonban a vicariusok listája és az iratok „könyvvé” még nem teszik, pedig első folytatója ennek nevezi a rendtörténeti anyagot, amit az ozorai zárdában talált. Annak vehetjük azonban, ha feltételezzük, hogy a bosnyák provincia adatait a régi vicarius valóban egy könyv, mégpedig egy olyan kódex végére jegyezte fel, amely Arnoldus de Serano terjedelmes rendtörténeti művét, a *Chronica XXIV generalium Ordinis Minorum*-ot, vagy annak legalább egy részét tartalmazta (és amely címének megfelelően a rend első huszonnégy minister generalisának krónikáját foglalja magában).¹⁵

¹¹ KARÁCSONYI János: i. m. I. köt. 305—29.

¹² A krónika Prologusának első mondatában a történetíró (az első folytató) a következő hasonlattal érzékelteti a rend önmagáról vallott felfogását: Sic ut . . . rosa in spinis niveo nitens, ac rubeo splendens fulgore, et suave fragrans odore, inter urticas nascens phreneticis capitibus remedium praestat, ac omnibus late diffundit odorem; ita sancta Minorum observantia inter pestilentes ex tribulationibus orta, rectae viae, aeternae vitae redolet odore (TOLDY: id. kiad. 215.), s ugyanezt ismétli az utolsóban: sic ut rosa in spinis inter urticas nascitur, et ita observantia Minorum de Hungaria a familia Boznae ipsa similiter de litibus pestilentium exorta invenitur isto modo (uo. 216.).

¹³ A Prologusban: solum gesta vicariorum observantiarum praedictarum, sicut in libro . . . Blasii de Zalka, quondam Vicarii de Bozna in loco de Ozora, tunc noviter per Dominum Piponem fundato, per eundem patrem vicarium praedictum consignata comperi (TOLDY: id. kiad. 215—16.). Ozora alapításáról: FERMENTZIN: Acta Bosnae Zagrabiae 1892. 104—5.; KARÁCSONYI János: i. m. I. köt. 336.; II. köt. 131—32., 566—67. Szalkai Balázs iratairól TOLDY: id. kiad. 237—238.

¹⁴ Szalkai tehát véleményem szerint nem írta meg a rendtartomány történetét 1313-tól 1420-ig, s nem gondolom azt sem, hogy 1420-tól kezdve, „hogy magáról és az ő kormányzatáról ítéletet ne kelljen mondania, csak a helytartók nevét, megválasztásának idejét jegyzi be” mint KARÁCSONYI János állítja (i. m. II. köt. 566—67.). (Az 1430—44 közötti adatokat persze mások írták be kódexébe.)

¹⁵ Az 1313—1420 közötti rész azért sem származtatható Szalkaitól, mert már folytatója nagyon jól tudta, hogy a rend egyetemes történetét tárgyaló lapok a *Chronica XXIV generalium Ordinis Minorum*ból valók. Két alkalommal hivatkozik ugyanis rá: 1. Omnes . . . fratres observantes Dominus Ludovicus Rex Hungarorum a summo Pontifice impetravit: scribebat tunc in anno MCCCLXVI. sicut hoc patet in Cronica Generalium, praecipue Fratris Marci de Provincia Bononiae Ministri Generalis (TOLDY: id. kiad. 231.; Marcus Viterbiensisről van szó, akit 1359-ben választottak generálissá). 2. Sed unde fuit ista briga, de Cronica Generalium non invenio, quoniam gesta ministrorum non habeo praeter quinquaginta [!] quatuor, quorum iam Cronicas excessi (uo. 237.). A Prologus után a magyarországi rend krónikájának 1313-tól 1339-ig terjedő része nem is más, mint a *Chronica XXIV generalium* szövegének átvétele (Toldy kiadásában a 230. lap appellatur szaváig). Ugyanebből a forrásból került át a Toldy

Van először is az első folytatótól származó Prologusban egy mondat, ami csak akkor válik érthetővé, ha Szalkai Balázs ozorai könyvének tartalmát két részből állónak gondoljuk. Azt írja ugyanis anyagának feldolgozója, hogy nem tudta: az összes generalis ministerek krónikáját kell-e leírnia, vagy csak a bosnyák és a magyar obszerváns vicariusok történetét. A két feladat között óriási a különbség; összetévesztésükre még gondolni is csak akkor lehetett, ha a helyi adatokat az egyetemes krónika mellett találta az író, s ha szóbeli megbízatása (amire hivatkozik) úgy hangzott, hogy Szalkai anyaga alapján szerkeszzen rendtörténetet.¹⁶ Nem vall persze iskolázott irodalmi gondolkodásra, hogy a két teljesen más téma — az egyetemes rendtörténet és a provincia története — egy pillanatig is valójagosnak látszhatott előtte, de ugyanakkor meg lehet állapítani, hogy ha a historiográfia műfajait és problémáit nem is, a rendben uralkodó nézeteket nagyon jól ismerte, s ezeket legalább érzékeltetni tudta, ha irodalmilag olykor nem éppen kifogástalanul, s a részletekre többet adva, mint az egész konstrukcióra.

A szerkesztést úgy oldotta meg, hogy krónikájának elején, 1313-tól 1339-ig Arnoldus de Serano szövegét vette át; mintegy bevezetésül, hogy rámutasson a bosnyák s ezzel együtt a magyarországi provincia megalapításának körülményeire. Az egyetemes rendtörténeti részt követi Szalkai Balázs (és mások) feljegyzései alapján a bosnyák ferencesek története, hogy Bácsai Kenyeres Fábiánnal, az első magyarországi vicariusszal saját rendtartományára térjen át az író. Nem világos, hogy miért éppen 1313-mal, a tizenhatodik minister generalisszal kezdett, mert csak 1337-nél tudott először utalni az obszervánsokra, és a *Chronica XXIV generalium*-ból, ha mást nem, a tizenötödik egyetemes rendfőnök történetét még ismerte.¹⁷ Az sem dönthető el, hogy a *Chronica* szövege Szalkai könyvében volt-e erősen kihagyásos, vagy a folytató mellőzött belőle kevésbé fontosaknak ítélt részeket. — Az egyetemes rendtörténet adatait később arra használta Szalkai folytatója, hogy megírja, melyik minister generalis nevezte ki vagy erősítette meg a vicaria vezetőit.¹⁸

A Szalkai Balázs hagyatékát kezébe vevő író nem mondja meg nevét, és nem árulja el azt sem, ki volt az az előjáró, kitől a krónika megírására szóbeli megbízást kapott. Karácsonyi János a generalis vicariust gondolja a megbízónak, akivel Laskai Osvát tárgyalt, hogy obszer-

kiadásában *Epistola summi Pontificis ad Capitulum Generale* c. rész (232—34., az első bekezdés végéig), és a *Passio quinque Fratrum de Observantia in civitate Bodon* (235—36.). A magyar iratban az eredetihez képest sok a kihagyás, de ami átkerült, az szóról-szóra az egyetemes rendtörténetből való. A két szöveg — néhány kivételtől eltekintve — csak azért tér el egymástól, mert az ozorai kódex nem egyezett meg betűről betűre a modern kiadásban alapul vett textussal, és mert Toldy kiadása tele van hibával.

¹⁶ TOLDY: id. kiad. 215.: non plene intelligere potui utrum omnes cronicas generalium ministrorum et vicariorum de Bozna ac de Hungaria familiarum describerem: cogitavi ergo ut solum gesta vicariorum observantium praedictarum, sicut in libro . . . Fratris Blasii de Zalka . . . consignata comperi. (Vö. 13. jegyz.)

¹⁷ TOLDY: id. kiad. 229.: eiectis . . . fraticellis et . . . fratres in poenitentia rigidos et vita austeros ad morandum collocavit, quos postea Observantes vocare ceperunt. Az idézetből egyedül az aláhúzott mondat eredeti, a többi megtalálható: *Analecta Franciscana* III. 530. — Hasonlóképpen betoldás Godislaus (helyesen: Gondisalvus, 1304—1313) neve:

Analecta Franciscana III. 481.

Toldy 218.

Et tunc succensa est maior Ordinis tribulatio, dum prima videtur sopita.

et succensa est ordinis maior tribulatio, dum iam videretur esse sopita, quae habentur [!] inter gesta fratris Godislai quintodecimi ministri generalis.

¹⁸ A második bosnyák vicariust megerősítő Gulielmus a ferencesek 1348—57 közötti minister generalisa, Gulielmus Farnerii (Guillaume Farinier), aki mint vicarius apostolicus 1357—58-ban is vezette a rendet. A harmadik és negyedik boszniai rendfőnököt tehát már nem nevezhette ki, mint a magyarországi krónikáiról állítja.

váns rendtartományát az ő vezetése alá helyezze; úgy hiszi ugyanis, hogy neki állt leginkább érdekében megismerni az átveendő provincia történetét. A feltevés nem valószínű. A szigorú ág egyetemes előjárója ugyanis a krónika szerint a rendtartomány írásba foglalt szabályait kérte, históriáját azonban nem.¹⁹ Azért sem látszik elfogadhatónak a vélemény, hogy az író külföldi érdeklődő számára dolgozott, mert ennek vajmi keveset jelenthetett az obszervánsok nálunk használatos „cseri barát” elnevezése (amit pedig négyszer is említ), idegen olvasóra számító krónikás aligha kevert volna szövegébe további magyar szavakat, sőt egész mondatot, és éppen nem biztos, hogy a felvételt kérő magyarországi provincia szóvivője az olasz rendfőnöknek fejté ki azt a tételt, amely szerint a bosnyák – magyar vicaria időrendileg legelső az obszerváns familiában.²⁰

Sokkal valószínűbb tehát, hogy a krónika magyarországi vicarius, mégpedig Laskai Osvát felkérésére készült, aki az 1499-i atyai rendi káptalanon elfogadtatott szabályaival és egész vezetői tevékenységével új korszakot nyitott a szerzet történetében, s aki csakugyan szükségét érezhette egy történeti áttekintésnek, mikor úgy határozott, hogy obszervánsait a konventuálisok egyetemes rendfőnökétől (minister generalis) a szigorúbb ág vezetője (vicarius generalis) alá viszi. Az egészen természetes, hogy a megírás feladatával egyik közvetlen munkatársát bízta meg; hogy azonban e személy – mint Karácsonyi János gondolja – Esztergomi Mihálylyal (Michae lde Strigonio) lenne azonos, aki Nyári Balázs idején Kaproncai Bonaventúrával Rómában járt (1501–1502), már egyáltalán nem bizonyos. Az első folytatótól származó (vagy származtatható) részben valóban van ugyan egy utalás, amiből szerzői személyre lehet következtetni,²¹ de a kiadott szövegnek éppen ez a (Laskait tárgyaló) fejezete annyira interpolált (és hibás is), hogy elég körülményes eldönteni, vajon a krónika egész első felének szerzője volt-e az, aki követként (vagy követség tagjaként) fáradozott a vicarius tárgyalásainak idején, és csakugyan ő írta-e önmagáról a következtetésre okot adó passzust.

Laskai megválasztása és újraválasztása azzal a szokásos rövidséggel intéztetik el a krónikában, mint elődeié. Ugyancsak nem új, hogy a szerző meglelti az atyai határozatokat, mert ugyanígy tett más vicariusok constitutióinak esetében is;²² az itteni mondatról azt érdemes mégis megjegyezni, hogy a határozatok címét adja vissza (és semmiképpen nem értendő egy tervezett rendtörténetben majd felhasználható adatgyűjtésre).²³ A következő mondat *etiam*

¹⁹ KARÁCSONYI János: i. m. I. köt. 474–75.; a krónikában: *modum vivendi nostrum a patribus nostris . . . Romae existentibus postularunt, s ezt meg is kapták* (TOLDY: i. m. 255.).

²⁰ TOLDY: id. kiad. 216., 230., 234., 244. „Mivel ez új ferencrendűek kámszája nem fekete, — mint a régieké, — hanem szürke színű volt, azért nevezték cseri (azaz szürke) barátoknak” — állította KARÁCSONYI János (i. m. I. köt. 313.), de ma már nem látjuk ilyen egyszerűnek a magyarázatot. Igali Fábián reform-státutumai szerint ugyanis a konventuálisok is szürkében jártak: *Ordino . . . , quod habitus religionis, scilicet cappa sit de panno vilii per regulam concessi, grisei coloris* (Arnold MAGYAR: *Die ungarischen Reformstatuten des Fabian Igali aus dem Jahre 1454. Archivum Franciscanum Historicum* 1971. 96.). A GOMBOCZ Zoltán és MELICH János Magyar etymológiai szótárában kifejtett vélemény (a cseri szó a cser 'quercus' szóból vezethető le, jelentése 'vörhenyeges, szürkepirosas, cserfahéjszínű', I. köt. Bp. 1914–30, 483–84.), már nem fogadják el (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I. köt. Bp. 1967. 511.). — Lengyelországban használatos latin nevük bernardini (Sziénai Bernardinról) vagy bigoti. E szóhoz: *Monumenta Poloniae Historica* V. 212. Az utóbbi a mariánusok között Magyarországon is élt. (OSZK, Fol. Lat. 2026., 2793.) — Magyar szavak: 240., 242., 243., 244.

²¹ TOLDY: id. kiad. 252.: *in cuius legatione in hac parte fatigatus, ego laboravi non modicum.*

²² Székely Mihály (247., 248.), Szigeti Bálint (248.).

²³ Minden kétség eloszlik, ha a mondatot az atyai határozatok címével vetjük egybe, ahogy egyetlen kiadásában olvasható:

Balthány: *Leges III. 609.*

Toldy, 252.

Constitutiones . . . ex Constitutionibus Papalibus, generalibus ac Vicarialibus comportatae pro Fratrum pacifico statu, regularique observantia.

omnes constitutiones Papales, generales et vicariales . . . ad studendum et observandum comportavit.

szava talán hibás (olvasási hiba lehet). Értelmesebb lenne ugyanis a szöveg, ha helyette *enim* állna, mert így világos lenne a kapcsolat az atyai határozatok és a vicarius generalisszal elkezdett tárgyalások között. Történeti összefüggés ti. van: Karácsonyi oklevelekkel igazolja, hogy Laskai talán már 1498-ban megjelent az obszervánsok nagykaptalanán, 1499 elején pedig biztosan Rómában járt, és hazatérése után fogadtatta el határozatait.²⁴ Lehetetlen arra nem gondolni, hogy mindent idejében előkészített, és a constitutiókat is megtárgyalta Rómában.

A szóban forgó mondat – a kínálkozó konjektúrán kívül – szövegkritikai szempontból azért különösen jelentős, mert nagyobbik fele vagy 10 sorral alább szóról szóra megismétlődik.²⁵ A megismételt szövegrész által határolt sorok Laskai akciójának előzményeit foglalják magukban, mégpedig a következőképpen. A jubileumi évben (1500) tartott országgyűlés alkalmával Drágffy Bertalan és Geréb Péter maguk elé citálták Rákos mezejére Laskait, és szép szóval, majd fenyegetéssel rá akarták venni, hogy egyesítse rendjét a konventuálisokkal. A fenyegetés úgy hangzott, hogy az egész szerzetesi familiát száműzik Magyarországról, ha nem engedelmeskedik. A vicarius vagy megrémült, vagy hogy időt nyerjen (és közben más megoldást keressen), beleegyezett az unió tervébe, és ezek után kezdett sürgős tárgyalásokat az egyetemes rendfőnökkel, amiket azonban már befejezni nem tudott.²⁶

A mondatcsoport megismétlődéséből arra lehet gondolni, hogy Laskai elhatározó lépésének magyarázata nem volt benne az eredeti szövegben, és úgy került bele, hogy egy későbbi író a tárgyalások felvételéhez adott impulzust igyekezett megvilágítani: részletezte a megkezdésükről szóló korábbi tudósítást (a mondat első felét), de változatlanul hagyta az előrehaladásukról tett megállapítást (a második felét), mert azt helytállóan tartotta, és emiatt átjavításra (kibővítésre) nem gondolt. A fogalmazásból ítélve az 1500-i országgyűlés idejének itt elbeszélte epizódja tehát toldalék. Még kétségtelenebbé teszi interpolált voltát, hogy vaskos történeti tévedést tartalmaz: Drágffy Bertalan és Geréb Péter 1500-ban nem fenyegethették meg Laskait, mert az első akkor már nem élt.²⁷ A kronológiai hiba azonban csak azt jelzi, hogy az író – valami oknál fogva – rosszul emlékezett, de emiatt a jelenet megtörténte és leírásának hitelessége még nem vonható teljesen kétségbe, csak persze nem 1500-ban játszódhatott le, hanem – mint már Karácsonyi János is gondolta – 1498-ban. Mellette szól a száműzéssel való fenyegetés: éppen Laskai kötött egyezséget 1497-ben a konventuálisokkal olyan záradékkal, hogy amelyik fél nem tartaná azt meg, a király száműzetésbe küldheti.²⁸

²⁴ KARÁCSONYI János: i. m. I. köt. 359.

²⁵

Iste etiam [= enim] cepit de unione cum Vicario Generale [= generali] laborare, sed usque ad finem deducere non potuit, quia secundum eius statuta post duas suas revolutiones cessit officio vicariatus.

de unione cum Vicario Generali cepit solliciter laborare, sed usque ad finem deducere non potuit, quia secundum suum statum [= sue statuta] post duas suas revolutiones cessit officio.

Az atyai határozatokban (id. kiad. III. 611.): nullus ex . . . Vicariis duas revolutiones vel quadriennium in suo permaneat officio quomodocumque ad id fuerit idoneus, ne nimio fractus labore, alio tempore utilitati familiae minus valeat deservire.

²⁶ A leglényegesebb mondanivaló: In anno . . . Iubilaeo . . . primo humiliter flagitantes rogaverunt, . . . additis comminationibus, quod, si non fecerit, tunc ipse cum omnibus fratribus suae observantiae de Regno Hungariae exire deberet. Tunc ipse Vicarius . . . fortiter perterritus, velut [=vel ut] aliam viam invenire possit, eisdem in unione . . . condescendit, et post haec iuxta ultimam opinionem de unione cum Vicario Generali cepit solliciter laborare (252). A iuxta ultimam opinionem kifejezés annak a mondatnak értelmére utal vissza, amiből az interpolátor kiindult, és amit megismételt.

²⁷ KARÁCSONYI János: i. m. I. köt. 358. Drágffy 1493–98 között erdélyi vajda volt, Geréb Péter 1494–99-ben országbíró, 1500–1503-ban nádor. (Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 356. VIII. tábla.)

²⁸ KARÁCSONYI János: i. h.

Az évszám-hiba okát a számmal le nem irt 1500-as év körülírásának módjával (In Anno . . . Iubilaeo) árulja el a conceptus. A krónika ugyanígy, de teljesebben, évszámmal együtt adja meg Laskai elődje, Soproncai István halálának dátumát.²⁹ Ez az adat ugyancsak betoldással kerülhetett mai helyére, mert a hivatalukat letett vicariusok további életéről sehol másutt nem beszél az első folytató, az interpolátor pedig nemigen lehetett más, mint az az író, aki a hibásan 1500-ra tett jelenetet azonos évmegjelöléssel leírta. Még az is emellett szól, hogy előbb adta meg Soproncai István halálának esztendejét hővebben, évszámmal együtt, és utóbb irt már csak „jubileumi évet”.

A szövegezésből tehát valószínű, hogy a rákosi jelenetet és Soproncai István halálának dátumát ugyanaz a személy interpolálta a krónikába; olyan író méghozzá, aki hajlamos volt az egyszer megtalált kifejezések ismétlésére. Az egyazon szerző mellett szóló stiláris érvet a tartalom felől az erősíti meg, hogy az öreg vicarius alakja a Laskai és a bárók nagyon is egyoldalú tárgyalását leíró mondat után újból előbukkan, s ebben egyenesen döntő befolyás tulajdoníttatik neki a rend elhatározásának létrejöttében. Laskai ugyanis Rákoson — mint említettük — félelemből vagy színlég beleegyezett az egyesülés tervébe. A folytatás szerint az öreg, tekintélyes Soproncai volt az, aki kereken kijelentette, hogy inkább hajlandó az országot elhagyni, mint az obszervanciát, és az író beállítása szerint az ő állásfoglalása indította határozott, a bárók követelésével éppen ellenkező irányú cselekvésre hivatali utódát. Ha az író nem tesz is szemrehányást Laskainak, pillanatnyi megingását nem titkolja el, és végső döntését Soproncai (és a vele egyetértők) befolyásának tulajdonítja. E megfontolás teszi valószínűvé, hogy a mondatot ugyanaz írta le, aki érdemesnek tartotta az öreg vicarius halálának dátumát is feljegyezni. A tartalmi érvet itt is alátámasztja a formulázás, mert benne megint sok az ismétlődő szó és kifejezés.³⁰

Az öreg vicarius nyilatkozatát zárja le az a már említett mondat, amelyet az első folytató önmagáról szóló szavainak lehetne érteni, ha nem volna beleágyazva az interpolátor szövegébe. Felvethető persze, hogy valóban attól származik³¹, és csak a betoldás miatt került mai helyére, de ebben ismét akad szóismétlés (*laboravi*), ami a világos nyelvtani kapcsolaton kívül fogalmazási szempontból is a betoldóéának tanúsítja. Aki tehát ezt leírta, nem Laskai követe

²⁹ Id. kiad. 252.: in anno Iubilaei millesimo quingentesimo, cum esset custos in Ujlak, obdormivit in Domino, et repositus est ad Patres sous. — Ismétlés a „meghalt és eltemettetett” kifejezés is. Zazymus Bertalan vicariusról egy lappal előbb pontosan ugyanezt írta az első folytató: obdormivit in Domino, et repositus est ad patres sous.

³⁰ A szóismétléseket a következő szövegpárhuzam szemlélteti. Minthogy magában a rákosi jelenet leírásában is sok van, az ezen belülieket dönt, a közösek ritkított betűkkel jeleztem.

A rákosi jelenet

Barones Regni... tunc... multi per fratres conventuales inclinati voluerunt observantiam minorum conventualibus unire, et ideo praedictum vicarium Fratrem Osvaldum... rogaverunt, ut suae Observantiae familiae ipsos Conventuales uniret, additis comminationibus, quod, si non fecerit, tunc ipse cum... fratribus suae observantiae de Regno Hungariae exire deberet. ... eisdem in unione... condescendit

Soproncai állásfoglalása

de Baronum comminatione praedictus... Frater Stephanus... condam Vicarius et tunc Custos de Ujlak dicebat, quod nec Regi nec Regno in hac unione obediens erit, sed pro sancta observantia de Regno Hungariae ipse paratus exire esset

³¹ Ebben az esetben az eredeti szöveg így lenne: Laskai cepit de unione cum Vicario Generale [= Generali] laborare, sed usque ad finem deducere non potuit, quia secundum eius statuta post duas suas revolutiones cessit officio vicariatus, in cuius legatione in hac parte fatigatus, ego laboravi non modicum.

volt, hanem Soproncai Istváné, akit az egykori vicarius, akkor szerémújlaki custos, maga helyett küldött el üzenetével a fontos rendi megbeszélésre.

Az interpolátor ezek szerint a szerémújlaki custodiához tartozó fráter lehetett; a délvídeden befolyásos, országos viszonylatban feltehetően másodrendű ember, aki Soproncai közvetlen felügyelete alatt élt, és helyette ment el a tárgyalásokra. Nem lehetetlen, hogy éppen közvetlen főnöke halálának évében, és a rákosi jelenetet azért tette 1498-ról 1500-ra, mert az elmondottakról akkor értesült, s az eseményeknek akkor lett maga is tanúja. Az obszervánsok eleget hangsúlyozták az alázatosságot, de valami hiúságot még egy szigorú szabályok szerint élő barátnak is megengedhetünk. Az interpolátor Soproncai dicsérete mellett nem mulasztotta el megemlíteni saját szerepét, és nem átalotta nyomatékosan hangsúlyozni saját fáradozását (*fatigatus, ego laboravi non modicum*). Meglehet, hogy a közzsereplés örömeinek és saját fontosságát tudatának is része volt abban, hogy egy 1498-as esemény 1500-ra helyeződött át; és persze annak is, hogy mindkét esztendőben tartottak országgyűlést Rákoson.

Szalkai két névtelen folytatója mellett a krónika első felében fel lehet tehát venni egy harmadik, ugyancsak anonim író, aki a Laskai és a vicarius generalis tárgyalásainál, már az atyai határozatok után abbahagyott rendtörténetet kb. egy nyomtatott lapnyi szöveg beiktatásával kibővítette. Úgy látszik azonban, hogy az első folytató utolsó mondatait interpoláló névtelen folytatta is rendjének történetét. Nehéz ugyanis másnak mint neki tulajdonítani a Laskai Osvát műveit felsoroló mondatot, amelyben immár harmadszor (Szalkai első folytatójának konceptusát is ide véve: negyedszer) fordul elő a *laborare* szó, és a prédikációk „összehordását” ugyanaz a szó jelöli, mint az atyai határozatokét.³² Ha pedig a szóismételeken kívül a névtelen interpolátor modorához tartozónak lehet tartani a szóbeszéd alapuló értesülések leírását (a rákosi országgyűlés esetében), és egy kijelentés jelentőségének óriási túlbecslését (Soproncai nyilatkozata), neki tulajdonítható a krónikának az a részlete is, ami Nyári Balázs első vicariusi éveiről számol be.

A provinciális Rómába küldött követeinek csak egyikét (igaz, a főbbit, Kaproncai Bonaventúrát) nevezi meg, a másiktól hallgat. Lejjebb Jacobus de Mantua, az első commissarius működését Szalkai második folytatójával megegyezően ítéli meg, de sokkal gúnyosabban kezeli, és valószínűleg azt írja meg róla, ami akkortájt a rendben közzsereplő forgott;³³ hibáját is vele ismerteti be egy jól hangzó szentenciában.³⁴ Az ismétléseket kedvelő író kezének nyoma a ránk maradt szövegben, hogy Kaproncai Bonaventúra követjárását előadó sorokban több szó és szókapcsolat fordul elő kétszer.³⁵ Csak az nem dönthető el a fogalmazás alapján, hogy a Nyári

³² Az ismétlések:

Iste insuper Pater Vicarius devotissimus
Frater Osvaldus *laborando* in sacra scriptura
... edidit plurimos libros, quos Biga
Salutis nominavit, videlicet de Tempore, de
Sanctis, et Sermones Quadragesimales de
praeceptis *comportavit*

in legatione ... *laboravi*

constitutiones ... *compartavit*

³³ A második folytató szerint: cepit patres et fratres in multis confundere et condemnare, praecipue circa electiones officialium, ac provinciae consuetudines et mores (id. kiad. 256.). Az interpolátornál: ad sui lubitum antiqua familiae Statuta pervertere conabatur, et ... hoc facere non potuit (253.).

³⁴ Iacobus de Mantua ... de seipso dixit: Ego sicut circulus, quod non habui, demonstravi (253.). A circulus szó a logikából származik. Jelentése: ratiocinandi modus circularis, qui dicitur praecipue qui unde initium sumpsit, eodem desinit (Lexicon mediae et infimae latinitatis Polonorum II. 410.). Az adat Joannes Glogoviensistől származik, akit Magyarországon is tankönyvként tanítottak.

³⁵ Id. kiad. 253.: pro *unione* praedicta misit ... Bonaventuram de Kaproncza ... , qui licet *post multum tempus* ... regressus, tamen cum bona relatione, quia *post multa tempora* ... *unionem* reportavit.

Balázs első megválasztását (1501) hírül adó, teljesen szabványos mondat az interpolátortól származik-e, vagy már készen találta a krónikában. Ha azonban azt vesszük tekintetbe, hogy Szalkai első folytatója még bejelentette, hogy Laskai nem fejezhette be tárgyalásait, feltehető, hogy felírta még — újabb fejezetcímként — utódának hivatalba lépését; ugyanez a gyanú támadhat akkor is, ha arra gondolunk, hogy az interpolátor mindaddig a készen kapott szöveget bővítette tovább.

Egy író, az interpolátor munkájának azért is minősíthető a Laskai vicariusi éveit (1497–1501) és Nyári Balázs megválasztását tárgyaló rész, mert tartalmilag egyetlen eseménysorozatot foglal magában, amelybe időrendileg — és az új rendkormányzati rendszer első tapasztalataként — Jacobus de Mantua magyarországi szereplése még szervesen beletartozik. E részek megírásának időpontját tulajdonképpen 1507 utána kellene tennünk, mert Laskai *Gemma fidei* c. kötete még említést nyer. Az erről szóló passzus lehet azonban évekkel későbbi betoldás is (immár az amúgyis betoldott részbe), mert ugyanezen mondat első fele még élőként említi a vicariust, és halálának híre a *Gemma fidei* megjelenését közlő rész után következik. Ha elfogadjuk eme újabb interpoláció lehetőségét, a szöveg megírása 1502–3-ra tehető.

Tartalmilag ugyancsak egységes a Nyári Balázs második hivatali idejét (1503) megörökítő részlet, amely szigorúan 1503–1504-i eseményeket tartalmaz, mégpedig Temesvári Pelbárt halálának idejét és epitáfiumát, a rend 1504-i pesti káptalanának említését és azt, hogy utána Nyári Balázs társaival együtt a nagykáptalanra utazott. Azt már nem, hogy vissza is tért: világos, hogy az említett adatokat még hazaérkezése előtt jegyezte be valaki a krónika végére. A Nyári haláláról (1510) szóló tudósítás egyedülálló, a vicarius elutazásával elbeszélő kapcsolatban nem álló adat, és 1510 előtről nyilvánvalóan nem származhat. Talán annak az írónak tulajdonítható, aki Laskai temetési helyét és legutolsó könyvének címét megörökítette.³⁶

Temesvári Pelbárt itt olvasható epitáfiumához szövegkritikai szempontból annyi a megjegyezni való, hogy semmi jele annak, mintha az 1504-ben, Nyári Balázs második hivatali ciklusáról író névtelen szerzője volna. Az obszervánsoknál műfaj volt az epitáfium. Írtak — kettőt is — Kapisztrán Jánosról, fennmaradt tőlük egy harmadik — Hunyadi Jánosról. Az utóbbi terjedelmes, leoninusokban írott vers, és nagyon messze esik a klasszikus sírfelirattól; az epitáfium mint műfaji megjelölés pusztán annyit jelent itt, hogy a verszet halottra készült. A Kapisztránról írottak ellenben valóban falra kerültek, s ezeknek közvetlen rokona a Temesvári Pelbárté, melyet ugyancsak felvéshettek. Az ilyenek szerkesztését alighanem rendi feladatnak tekintették: jól megnézték, kiről irattak, és azt is, hogy mit. Meglehetősen valószínűtlen tehát, hogy a krónika néhány 1503–1504-beli adatának feljegyzője és az epitáfium névtelen leírója történetesen azonos lenne azzal a másik névtelennel, aki a sírfeliratra megbízást kapott. Hogy azonban bekerült a krónikába Szalkai első folytatója után, újabb bizonyság Temesvári Pelbárt rendbeli megbecsültetésének, — és melleleg annak is, miért tisztelték több szentként.³⁷

Az előadott szövegkritikai észrevételek eredményei az alábbiakban foglalhatók össze. Szalkai első, valószínűleg Laskai Osvát megbízásából dolgozó folytatója azzal fejezte be a maga részletét, hogy a vicarius az obszervánsok egyetemes rendfőnökével megkezdett tárgyalásait nem tudta lezárni. A feladat utódára, Nyári Balázusra maradt, kinek nevét és megválasztását az író feltehetőleg még feljegyezte. 1502–1503-ban egy Soproncai István környezetébe tartozó fráter kiegészítette, amit Laskairól az első folytató megírt, és a krónikát is tovább vezette

³⁶ A második folytató szerint 1511-ben halt meg, a budai kolostorban temették (TOLDY: id. kiad. 271.).

³⁷ A Hunyadi-epitáfium kiadása: KOVACHICH Márton György: *Scriptores minores* II. köt. 15–16. Kapisztrán epitáfiumait KARÁCSONYI János is lenyomatta (I. m. II. köt. 176.). Temesvári Pelbártot boldogként tisztelték. (SZILÁDY Áron: *Temesvári Pelbárt* . . . Bp. 1880. 80.)

megírta Nyári Balázs első hivatali ciklusának néhány eseményét. Ugyanez az ismeretlen toldotta be a szövegbe Soproncai István halálának évét és ő sorolta fel — a *Gemma fidei* kivételével — Laskai Osvát irodalmi műveit. 1504 tavaszán egy további ismeretlen nevű szerző Nyári Balázs második hivatali idejéből jegyzett fel adatokat. Ő másolta be a krónikába, (de nem ő szerezte) Temesvári Pelbárt epitáfiumát (amely az obszervánsok literatúratörténeti gondolkodásának legfontosabb emléke). Egy harmadik barát végül Laskai utolsó művének címét, sírjának helyét és Nyári Balázs halálának dátumát írta be pótlólag, legkorábban 1511-ben, a rendtörténetbe.

Ami mármost a második folytatót illeti, nevét éppúgy nem tudjuk, mint az első folyamatosan megírt nagy rész íróját. Említ ugyan egyszer önmagáról biztos életrajzi adatot, de ennek alapján — legalábbis egyelőre — nem azonosítható ismert személlyel. Megírja ti., hogy az obszerváns ferencesből kalocsai érseki székre emelt Tomor Pál magas méltóságában is a szerzet ruháját hordta, s a tartományfőnök engedélyével állandóan két rendtagot tartott magánál; vele volt másfél esztendeig a krónikairó is,³⁸ de minthogy a főpap környezetéből egyetlen franciskánus sem ismeretes, a rendtörténet második folytatójának neve ismeretlennek tekintendő. Karácsonyi Jánosnak e második szerzőre is van jelöltje Ivanicsi István (Stephanus de Iwancz, Ywanich) személyében, aki 1512-ben a vicarius provincialis scriptora volt, de ő éppoly kevésbé lehet azonos a krónikással, mint Esztergomi Mihály, mert életútjáról az 1512-ben viselt rendi tisztségen kívül csak annyit tudunk, hogy a tekintélyes rendtagok közé tartozott, és 1542-ben még élt.³⁹

A rendtörténet Prologusában az első folytató arról értesít egyebek között, hogy Szalkai Balázs feljegyzései után, már az önálló magyarországi tartomány történetének megírásában, Újlaki Gergely (Gregorius de Uylak) közléseire támaszkodott, aki az első vicarius, Bácsai Kenyeres Fábán óta élt a rendben. Sajnos, nem állapítható meg, hogy az öreg franciskánustól miről szerzett tudomást, mert mikor saját hallomására hivatkozik, aligha Újlaki Gergely közléseit adja vissza; mikor pedig az „öregek” tanúságtételére általában, senkit nem nevez néven.⁴⁰

Írott forrásait az előszóban nem sorolja fel, de a szövegben nem hallgat róluk. Legtöbbször a *Cronica Hungarorum*-ot említi, amin természetesen Thuróczy János műve értendő. Innen jutott tudomására Pannoniának a latin kenyér (panis) szóból levezetett etimológiája, melyhez — kiegészítésképpen, — megjegyzi a ferences, hogy Isidorus *Etymologiae* c. művéből való, s mindjárt utána elég sajátos, de ferences és magyar mivoltának mindenben megfelelő asszociációkat fűz hozzá. A Pannónia magyarzatából először arra következtet, hogy Isten örök terveinek felelt meg az első magyarországi (pannoniai) vicarius Kenyeres neve, majd a kenyérről eszébe jut Csupor Pál Thuróczynál is megírt története, mely itt azon fordul, hogy „tót nem ember, pogácsa nem kenyér”. Mikor a krónikára utalva, de önállóan elmondja az udvari epikának ezt az akkoriban jól ismert témáját, az ország bőségének ősi toposzát hozza szóba, mellyel egyszersmind elhatárolja magát, rendtartományát és országát a külföldtől.⁴¹ Céltudatos önállósággal, meggyőződésének alátámasztására használja fel másutt is Thuróczyt: a várnai

³⁸ Id. kiad. 295.: ita humiliter vixit [Paulus de Thomor], ut si vidisses, miratus valde fuisses, cuius testis ego ipse sum, qui cum Sua Paternitate . . . socius existens per annum et medium steti . . .

³⁹ KARÁCSONYI János: i. m. II. köt. 577–78. A folytató Tomorhoz fűződő kapcsolatát Karácsonyi nem vette észre. Ivanicsi utolsó életrajzi adata: Egyháztörténeti emlékek II. 496.

⁴⁰ Tulajdon szemével látta a huszíták bibliáját (sic ut ego legi, id. kiad. 240.), a becskeréki csodát szemtanútól hallotta (243.).

⁴¹ Ecce Divina providentia hoc factum est, ut primarius Vicarius Pannoniae de Kenieres oriatur, quia secundum Isidorum in Libro Etymologiarum Pannonia abundantia panis interpretatur, cui, et in vulgari Kynyeres concordare videtur. Ecce ergo, quando regiones orbis fue-

csata leírásából azt emeli ki — mégpedig rendi érdemként és a „cseri barát” név igazolására — hogy szerzetestársai közül sokan a csatában estek el,⁴² két másik alkalommal meg már csak háttérként említi Thuróczy krónikáját. Tudta, hogy az országos események elmondása nem az ő feladata.⁴³

A nemzeti és a rendi történelem kronológiájának adatait két alkalommal hibásan egyeztetette a ferences krónikás: a várnai csatát (1444) Bölcsényi Mihály vicarius (1452–56) idejére, Hunyadi nándorfehérvári győzelmét 1457-re tette Thuróczy és a történeti igazság (1456) ellenében, de mindkét eset jól kivehetően az író tendenciájából következő tévedés. Az első időpont áthelyezésében az vezethette a szerzőt, hogy önállóvá vált rendtartományának a törökök elleni harcból akart egy részt kihalítani, s ezzel hírnevét öregbíteni. A nándorfehérvári csata évszámát pontosan tudta az ország történelméből, de ugyancsak tudta egy másik idézett forrásából, Alphonsus de Spina *Fortalitiūm fidei* c. könyvéből azt is, hogy III. Callictus pápa „urunk színeváltozásának” ünnepét 1457-ben rendelte el a győzelem emlékére. Mikor a szerző (és azok, akiknek véleményét megfogalmazta) a vár felmentését a magyar krónikával ellentétben a pápai bulla kiadásának évére tette, valószínűleg nem annyira az egyház hitelét becsülte nagyobbra a nemzeti történetíróénál, hanem inkább országa dicsőségét, s ezzel rendjének és Kapisztránnak fontosságát akarta emelni a pápa és az egyház tekintélyével. A dátum áthelyezése után úgy tűnhetett ugyanis fel, hogy Róma azon nyomban ünnepet rendelt a győzelem örök emlékezetére.⁴⁴

A jóval színtelenebb második folytató főként rendtörténeti iratokat ismertet, sőt másol szóról szóra, különös érdeklődéssel fordulva a nagykáptalanok határozatai felé s kevesebb figyelmet szentelve a magyar provincia statutumainak. Más természetű egyházi forrásai között két fontosabb ferences művet említ, Bartholomaeus Pisanus és Bonifacius de Ceva könyveit. Az előbbi Franciscus Zeno 1504-ben Mantovában megválasztott vicarius generalisszal kapcsolat-

rant *divisae, tunc apud Deum non erat observantia minorum de Hungaria ignota, cuius primus vicarius de Kenyeres, sive de Pannonia oriundus erat.* (Id. kiad. 242.) Thuróczynál a Pannonia etimológiája: *Haec regio olim, panis ab ubertate, Pannonia denominata esse traditur* (P. I. c. 11.); Isidorusnál: *regio viro fortis et solo laeta* (Etym. XIV. 4. 16.). — MÁLYUSZ Elemér anekdotának mondja a történetet. (A Thuróczy krónika és forrásai. Bp. 1967. 138.) Az obszerváns krónikából és Thuróczy elbeszéléséből elég jól rekonstruálható lehetne, és részletesebb feldolgozást érdemelne. — A panis és Pannonia kapcsolata a „magyar bőség” képzetével áll összefüggésben.

⁴² A két szöveg egyezése itt világos:

Thuróczy P. IV. 42.

Toldy, 244.

Dominus Julianus cardinalis multique alii religiosae vitae viri, maxime ex ordine Fratrum Cheriensium, . . . ultima solvissē debita feruntur

una cum cardinale peremptus est, simulque cum multis religiosis, praecipue fratribus Cheriensibus, quoniam fratres observantes tunc sic nominabantur.

A ferences krónikás a várnai csata idejét Bölcsényi Mihály (Michael de Bulchen), a második magyarországi vicarius idejére teszi (1452–56).

⁴³ A várnai csata és a nándorfehérvári győzelem után (id. kiad. 244., 245.). — Mátyás halála után *multae strages et desolationes ex omni parte in Hungaria inter rebelles Hungaros fieri ceperunt, quae narrare non est ad propositum.* (251.)

⁴⁴ Alphonsus de Spina: *Fortalitiūm fidei contra iudeos saracenos aliosque christiane fidei inimicos.* Nürnberg 1494. 464–65 lev. A szerző 1457-nél beszél róla, de az idézett pápai bullában benne van, hogy az előző évben volt a háború. Temesvári Pelbártnál az a — valószínűleg ugyancsak nem egyéni — változat olvasható, hogy a csatát 1456-ban vívták a magyarok, de nem július 22-én, hanem urunk színeváltozásának ünnepén, augusztus 6-án (*Pomerium de sanctis II. sermo 46.*).

ban fordul elő⁴⁵, és azért, mert a mű milánói, 1510-i kiadásának ajánlása bőven tárgyalja a rendfőnök életét; az utóbbi amiatt, mert egyik fejezete minden ferencrendi ágazat 1506-i római capitulum generalissimumával foglalkozik. Írott magyar történelmet mindössze egyszer és akkor említ, mikor az 1514-i parasztháborúról számol be röviden.⁴⁶ Ezen kívül Nándorfehérvár és Szendrő elestéről (1521) valamint a mohácsi csatáról szól még egy-egy megjegyzésben a krónikás. Mindkét csapást a király és a főurak okozták szerinte végzetes hanyagságukkal; Mohácsnál az a Magyarország veszett el — állapítja meg —, mely egykor a kereszténység védőbástyája volt.

A „második folytatónak” nevezett íróval kapcsolatban kell szóba hozni Karácsonyi Jánosnak azt az alig bizonyított (bár máig élő), és közelebbi vizsgálat után nem is bizonyítható gondolatát, amely szerint a rendtörténet 1501—1510 közötti részét Laskai Osvát írta, s ő volt az is, aki a huszita bibliáról szóló passzust a krónikába betoldotta. E részlet voltaképpen a *Pro ampliori notitia Dictorum* címmel kezdődnek, és Pécsváradi Gábor első vicariusi korszakával záródnék; azon a ponton, ahol a krónika a tartomány e „kiemelkedő” személyiségének haláláról tudósít. Karácsonyi egyetlen érve Laskai krónika-szerzősége mellett éppen az idézett elismerő jelző, amit a valóban kiemelkedő jelentőségű provinciális a rendtörténet korábbi szakaszában nem kapott meg. Úgy látom, nem vette észre azonban, hogy más generalisok sem kaptak életükben építhető ornamens-okat; Soproncai István is csak halála után, — az 1502—1503-ban fogalmazó interpolátor jóvoltából. Még súlyosabb érv Laskai ellen, hogy a rendi krónika egyetlen ma ismert másolata sem szakad meg Pécsváradi első hivatali ciklusának végével, és a második folytató részlete stílusban és felfogásban olyannyira egynemű, hogy bajos lenne két szerzőnek tulajdonítani.

Laskai tehát krónikáirónak nem tekinthető; nem minősíthető azonban a husziták magyar bibliájáról hírt adó sorok betoldójának sem: maga Karácsonyi semmi okát nem adja e nézetének, de nem is igen lehet megokolni. Ha esetleg arra gondolt, hogy a nevezetes részlet írója első személyben beszél, más szerzőnek lehetne átutalni a krónika több más passzusát; ha a benne talált magyar szavak vezették az ötletre, akkor bizonyosan tévedett, mert a kétségbevonhatatlanul az első folytatótól származó előszó már utal a magyar „cséri barát” elnevezésre, csírájában benne van a Kenyeres szóhoz később fűzött kombináció, és emiatt semmi akadálya, hogy a *zent zelleth* feljegyzését is neki tulajdonítsuk.

Laskainak azért marad érdeme bőven; talán több is, mint ma feltételezhetjük. Az irodalomtudomány és kritika szempontjából mindenekelőtt az, hogy valószínűleg ő dolgoztatta fel 1500—1501-ben szerzetesi családjának történetét; mi több, e notabilis ferences korszaka volt az, amikor irodalmi és irodalomtörténeti adatokat feljegyeztek az obszervánsok — többen is, egymást folytatva — (mert a második folytató Pécsváradi Gábor könyvét már nem említette meg), és tették ezt abban a „nemzeti” szellemben, amelyet közülük Laskai fogalmazott meg a legvilágosabban. Ennek jegyében lehetett a könyvén át a köznépek prédikáló Temesvári Pelbárt, az író, „népünk ékessége, a mi dicsőségünk”.

⁴⁵ A főbb rendi iratok: a ferrarai nagykáptalan (1509) rendelkezései (264—70.), az 1512-i nápolyi (272.) és az 1514-i assisi (289—92.). Már csak megemlíti, hogy az 1517-i capitulum generalissimum valamint az 1518- és 1521-i capitulum generale-k iratai a budai kolostor sekrestyéjében található (293—94.). A szerző rendkormányzati tájékozottságát árulja el a bosnyák és a magyar provincia vitájával kapcsolatban az a megjegyzés, hogy huius . . . rei veritas clarius et plenius habetur in Italia in matrica, sive in Libro Patrum cismontanarum, in quo solent acta capituli generalis annotari (292.). — Bartholomaeus Pisanus említett könyvének ajánlása újból kiadva: *Analecta Franciscana* V. LXI—LXIV. F. ZENO adatta ki, az ajánlást Franciscus de S. COLUMBANO írta.

⁴⁶ Id. kiad. 285—286. Az író két parasztkirályról beszél. Forrása talán Janus Vitalis Panormitanus kinek levél formában írott rópiratát az olaszországi nagykáptalanon járó fráterek hozhatták haza. Új kiadása: TOLDY: *Analecta*, 201—208.